

Литература:

1. Аристотель. Сочинения: [в 4 т.] / Аристотель: [ред. В. Ф. Асмуса]. – М.: Мысль, 1975. – Т. 4. – 547 с. Бабаев А.М. Педагогические условия гражданского воспитания учащихся (на примере школы русской национальной культуры): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Альберт Михайлович Бабаев. – Кемерово, 2000. – 206 с.
2. Государственная Программа «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2001–2005 годы». – №11. – 2000. – С.3–8.
3. Государственная Программа «Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2006 – 2010 годы». – №12. – 2005. – С.3–8.
4. Крицкая Л.В. Гражданские ценностные ориентации учащейся молодежи / Л.В. Крицкая // Педагогика и психология. – 1997. – № 1. – С. 155–160.
5. Кукушкин В.С. Общие основы педагогики. / В.С. Кукушкин. – 2002. – 224с.
6. Лесняк В.И. Патриотическое воспитание: проблемы и пути их решения / В.И. Лесняк // Педагогика и жизнь. – №5. – 2006. – С. 110–114.
7. Методика воспитательной работы: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л.А. Байкова, Л.К. Гребенкина, О.В. Еремкина [и др.]: [Под ред. В.А. Сластенина]. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 144 с.
8. Поплужный В.Л. Гражданственность и возрастные аспекты ее развития / В.Л. Поплужный // Родная школа. – 1994. – № 11. – С. 32–34.
9. Нестеров А. А., Щеголев В. А. Физическая подготовка и спорт как средство сплочения воинских коллективов / А.А. Нестеров, В.А. Щеголев. – Л.: ВДКИФК, 1985. – 81 с.
10. О долге и чести воинской в российской армии: [сб. материалов, документов и статей]. – М., 1990. – 180 с.
11. Пеньковский Е. А. Формирование мотивации к военной службе у старших школьников средствами физической культуры и спорта / Е.А. Пеньковский // Теория и практика физической культуры. – М., 1991.

Педагогіка**УДК 37.036:371.13:374:78.01**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедра теорії та методики виховання Серіх Лариса Володимирівна
 КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (м. Суми)

**ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ БАГАТОВЕКТОРНОЇ МОДЕЛІ
 ВЗАЄМОДІЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ
 НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ
 ПІДЛІТКІВ**

Анотація. Стаття присвячена аналізу результатів дослідної роботи, розкриттю деяких перспектив запровадження багатовекторної моделі взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків. Показана робота, що проводилася відповідно до висунутої нами гіпотези. Дослідницькою роботою нами були охоплені експериментальні та контрольні групи. Зроблене узагальнення про те, що впровадження моделі сприяло закріпленню й розширенню знань і навичок, придбаних на уроках

естетичного циклу, у позаурочний час на заняттях гуртків, у ході позаурочної творчої діяльності. Основний акцент робився на ПНЗ, оскільки уроки мають обмежений характер, регламентований державним стандартом, програмами.

Ключові слова: естетичне виховання, взаємодія, взаємодія підлітків, модель взаємодії.

Анотація. Стаття посвячена аналізу результатів дослідницької роботи, раскрытию некоторых перспектив внедрения многовекторной модели взаимодействия общеобразовательных и внешкольных учебных заведений в эстетическом воспитании подростков. Показана работа, которая проводилась в соответствии с выдвинутой нами гипотезы. Исследовательской работой нами были охвачены экспериментальные и контрольные группы. Сделано обобщение о том, что внедрение модели способствовало закреплению и расширению знаний и навыков, приобретенных на уроках эстетического цикла, во внеурочное время на занятиях кружков, в ходе внеурочной деятельности. Основной акцент делался на внешкольную работу, поскольку уроки имеют ограниченный характер, регламентированный государственным стандартом.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, взаимодействие подростков, взаимодействие, модель взаимодействия.

Annotation. The paper analyzes the results of research; reveal some prospects of introducing multi-model interactions and secondary-school education in the aesthetic education of teenagers. The work, carried out in accordance with our hypothesis put forward by introducing multi-model interactions and secondary-school education in the aesthetic education of teenagers. The research work we have covered the experimental and control groups. Made generalization that the implementation of the model contributed to the consolidation and expansion of knowledge and skills acquired in the classroom aesthetic cycle in their spare time in class circles during extracurricular creative activity. The emphasis was placed on extracurricular activities, as lessons are limited, regulated by state standards programs.

Keywords: aesthetic education, cooperation, cooperation of teenagers, model of co-operation.

Вступ. Відповідно до висунутої нами гіпотези впровадження багатовекторної моделі взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків повинне було здійснити вплив не тільки на сформованість якостей естетичної вихованості особистості вихованця, але й сприяти прагнення його до акмеуспіху, здатності до саморозвитку і творчої самореалізації.

На завершальному етапі формувального експерименту були проведені підсумкові зрізи, що показали ефективність запропонованої моделі. З метою наближення до об'єктивності отриманих результатів, зрізи проводилися за тими ж методиками, що й діагностуючі та з тим же контингентом. Для порівняння ці ж методики були застосовані до оцінки естетичної вихованості підлітків деяких інших шкіл, у яких у виховній роботі використовувалася традиційна система естетичного виховання.

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті розкривають цілі формувального етапу експерименту, що полягали в перевірці ефективності багатовекторної моделі взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків.

Виклад основного матеріалу статті. Експеримент здійснювався у 7 загальноосвітніх закладах (ЗНЗ) (4 міських, 3 сільських), 1 гімназії, 4 позашкільних навчальних закладах (ПНЗ). Параметри експериментальних зрізів, зроблених серед учасників експерименту, виявились при зіставленні не на одному рівні. Для вивчення можливостей усунення негативних явищ у естетичному вихованні підлітків під час взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів дослідницькою роботою нами були охоплені експериментальні (ЕГ) та контрольні групи (КГ). Всього експериментом було охоплено 1818 учнів (1200 підлітків, 618 вихованців ПНЗ), 182 дорослих (учителі, класні керівники, педагоги організатори, заступники директорів з навчальної, методичної, вихованої роботи ЗНЗ, керівники гуртків, методисти, заввідділами ПНЗ, психологи, батьки вихованців).

Впровадження багатовекторної моделі взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків сприяло закріпленню й розширенню знань і навичок, придбаних на уроках естетичного циклу, у позаурочний час на заняттях гуртків, у ході позаурочної творчої діяльності. Основний акцент робився на ПНЗ, оскільки уроки мають обмежений характер, регламентований державним стандартом, програмами.

Діагностування на формувальному етапі експерименту здійснювалось відповідно до *перцептивно-емоційно-емпатійного (ПЕЕ), когнітивно-пізнавального (КП), діяльнісно-творчого (ДТ)* аспектів, що є критеріями, *формувальних структурних ознак критеріїв та показників* [2].

ПЕЕ: вираження найістотніших стимулів потреби підлітками умінь, навичок сприймання, інтерпретації творів мистецтва, здатності сприймати красу; виявлення власного естетичного ставлення до мистецтва; оцінювання та інтерпретація змісту мистецьких творів; розуміння значення мистецтва в житті людини та суспільства; коригування міри власних емоційних вражень; вираження найістотніших естетичних оцінок; відчуття насолоди; вираження власних оцінних суджень у процесі комунікації, взаємодії.

КП: вираження найістотніших ознак інтересу, бажання, потреби, зацікавленості до сприймання мистецтва, спілкування, до взаємодії; відображення необхідної кількості та якості набутих знань, умінь, навичок; спроможність до аналізу, синтезу, узагальненню, порівнянню; наявність довгострокового мислення; зняття фізичної і психологічної напруги під час естетичної діяльності; вираження ціннісного ставлення до творів мистецтва у процесі їх аналізу та інтерпретації, застосовуючи відповідну термінологію.

ДТ: вираження найістотніших ознак ставлення до мистецтва, бажання набуття художньо-естетичного досвіду, ознак майстерності; зацікавленість у художньо-творчій діяльності; вираження вольової спрямованості, готовності і участі у колективній, груповій, індивідуальній творчій діяльності, у різних видах та жанрах мистецтва; бажання творчої самореалізації; виявлення естетичного ставлення до набутого естетичного досвіду, власної творчої діяльності та процесу культурного самовираження; виявлення уміння спілкуватися, взаємодіяти, допомагати одноліткам; виявлення прагнення до творчої активності, акмеуспіху, взаємодії [1].

Розроблених *показників естетичної вихованості підлітків* (сенсорна культура: відчуття кольору, ритму, форми, матеріалу, звуку, тембру, висоти тощо, інтерес до мистецтва: особистісна орієнтація в художньому просторі,

оцінювання, інтерпретація змісту мистецьких творів, розуміння значення мистецтва в житті людини та суспільства, аналіз творів, усвідомлення естетичного образу, застосовуючи відповідну термінологію. Емоційно-естетичне сприймання, ставлення до мистецтва: відчуття виразності слова, кольору, музики, пластики тощо; емоційність реагування; здатність співпереживання, вираження власних почуттів, емоцій, думок, ставлення, емпатійність сприймання, глибина проникнення в художній образ, міра власних емоційних вражень. Розвиненість естетичних оцінних суджень, естетична оцінка, естетичний відгук; екзистенціальне переживання, переживання стану радості, розвиненість навичок взаємодії, розвиненість навичок комунікації. Наявність інтелектуальних навичок, бажання до набуття знань, зацікавленість, знання творчої спадщини українського та світового мистецтва, особливостей українського мистецтва, мистецтва країн світу, його видів, стильові ознаки, розуміння ролі культури у суспільстві та духовному житті людини, розуміння сутності полікультурного діалогу в сучасному житті, особливостей та ролі засобів масової інформації в сучасному суспільстві, знання основних рис творчості відомих митців минулого і сучасності. Знання українських традицій, основних виражальних засобів різних видів мистецтва, жанрових, стильових особливостей мистецтв, розуміння значення мистецтва у житті людини та суспільства, розуміння впливу естетичного середовища на людину. Знання регіональних особливостей орнаментики, колористики виробів, особливостей музичного, театрального, хореографічного мистецтва регіону та України, його специфіки, автентичності, образності, поліфонічності, знання найвідоміших митців регіону. Мотивація до художньо-естетичної діяльності, елементарні навички імпровізації у процесі творчого самовираження, упровадження нових способів естетичної діяльності. Усвідомлена творча активність, творчі успіхи, висока організованість спільної творчості, готовність до спілкування, ефективність виконання вправ, висловлювання судження про: своєрідність краси природи різних країн світу, рідного краю, зв'язок природного і культурного середовища; гармонію природних форм у середовищі та взаємозв'язок людини з природою; специфіку духовного і матеріального світу. Уміння аналізувати та інтерпретувати твори різних жанрів і стилів, застосовуючи відповідну термінологію, розпізнавання стилів та національних традицій в мистецтві, одязі тощо; застосовування набутих знань, умінь у процесі створення художніх образів; уміння оцінювати, порівнювати, знаходити спільне та відмінне у творах митців різних країн, порівнювати гармонійний та дисгармонійний взаємозв'язок мистецтва з довкіллям; вміння брати участь в колективній роботі; аналізувати свої почуття, власне бачення мистецьких творів і власної роботи з оцінками інших учнів відповідно для експериментальних і контрольних груп та обчислювалося за кількістю респондентів та у відсотках [1].

За визначеними нами параметрами сформованості естетичної вихованості на початку експерименту контрольні й експериментальні групи знаходилися приблизно на одному рівні, що полегшує доказ ефективності розробленої нами багатовекторної моделі взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків [2].

Експериментальні групи налічували 631 респондента, контрольні – 618 респондентів. Подасмо текстовий аналіз відповідно до критеріїв, показників та виконаних завдань респондентами, ілюструючи висновки діаграмами.

Виділяємо декілька виявлених логічних блоків згідно із попередніми висновками-роздумами. Перший блок: престижність знань у цілому низька, виключення складають іноземна мова та інформатика. Процес навчання здобуває усе більш вибірковий характер, що веде до втрати цілісного сприйняття світу, зниження естетичної вихованості підлітків. Другий блок: цінним, на сьогоднішній день, є матеріальні блага, задоволення гедоністичної і комунікативної потреб. Цінність здобуває яскраво виражений характер вестернізації, тобто за еталон беруться цінності Західної й американської цивілізації. Релігія стає цінністю для все більшого числа молоді, однак, віра зупиняється на етапі естетичного сприйняття (духовна музика, оформлення церкви, ритуали, календарні та обрядові свята). Третій блок: процес навчання й виховання не завжди має креативний характер. Творчість недостатньо виражається як у суспільному, так і в особистісному житті, що викликало необхідність появи нового напрямку в педагогіці – життєтворчості. Самостійна творча діяльність все ще займає незначну питому вагу в педагогічному процесі, переважає репродуктивний характер мислення. Тенденції розвитку особистості відповідають тенденціям розвитку групи й суспільства. Отже, дослідження мікрорівнів "школа", "клас", "група", "особистість" дозволяє виявити основні напрями в розробці багатовекторної моделі взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків [2].

Факторний аналіз ступеня впливу на ефективність реалізації естетичних потреб показав, що, на думку підлітків, реалізація їх естетичних потреб залежить насамперед від матеріального стану особистості (32,4 % опитаних). Це свідчить про прагматичний погляд сучасних підлітків на життя взагалі та на естетичну сферу зокрема. Засоби масової інформації, на сьогоднішній день, замінили всі інші інформаційні канали (книги, живе спілкування з мистецтвом) – 41,8 %. Цікаво відзначити, що це явище також просліджується й підтверджується даними, отриманим нами за допомогою інших методик [1].

Найнижчими балами була оцінена наявність чи відсутність естетичних знань (1,9 %) та бажання виділитися (3,5 %). Отже, на думку підлітків, наявність чи відсутність естетичних знань не є необхідним для ефективності реалізації естетичних потреб. У той же час, у силу дитячої "помилкової" скромності, вони не вважають бажання виділитися значимим фактором реалізації естетичних потреб. Узагальнивши отримані дані трьох методик діагностуючих потребу підлітків в естетичній діяльності, можна зробити наступні висновки: показники, що характеризують рівень потреби підлітків відповідають за нашими критеріями середньому рівню; основними тенденціями формування естетичних потреб виступають: зниження інтересу до безпосереднього джерела естетичної насолоди, заміни його сурогатом ерзац-культури; прагматичний підхід до вибору естетичної діяльності; зміна естетичних орієнтирів молодіжного середовища; потреби знаходять своє підтвердження у вікових особливостях підлітків [1].

Аналіз результатів, отриманих у ході анкетування, визначення рівня готовності до естетичної діяльності і рівня усвідомленості готовності до естетичної діяльності показав, що прагнення до самовираження досить високе в більшості підлітків. Це видно при обробці даних анкети визначення ступеня готовності. Так, 29,4 % готові застосувати свої естетичні знання у творчій діяльності, 69,7 % опитаних підлітків оцінюють свої можливості в реалізації естетичних знань на практиці високо (що може свідчити про завищену

самооцінку), 36,7 % – не впевнені в глибині й міцності своїх знань, використанні їх на практиці (що є активним резервом до підвищення творчого потенціалу), 19,2 % – указують на відсутність у себе готовності до застосування естетичних знань [1].

У результаті аналізу отриманих у ході експериментальної роботи даних можна виділити тенденції розвитку естетичної вихованості сучасних підлітків в умовах застосування розробленої нами моделі взаємодії. Загальною тенденцією, як для контрольних, так і для експериментальних груп є зменшення кількості підлітків, що показують "низький" рівень сформованості естетичної вихованості. У той же час варто визнати, що ця тенденція однаково виявляється при застосуванні традиційної моделі естетичного виховання і при застосуванні експериментальної багатовекторної моделі взаємодії. Це є доказом того, що в традиційній системі є елементи прогресивного розвитку, що і були використані нами при розробці й впровадженні експериментальної моделі [1].

Слід зазначити, що й у контрольних, і в експериментальних групах рівень сформованості естетичної вихованості підлітків незначно підвищився. Пояснюється це тим, що школа є хоча і могутнім, але не єдиним фактором естетичного виховання школярів. Раніше ми звертали увагу на те, що на естетичну вихованість учнів впливають як суб'єктивні, так і об'єктивні фактори. Процес естетичного виховання учнів є комплексним і інтегративним, тому при аналізі результатів експериментальної роботи варто враховувати не тільки позитивний вплив експериментальної моделі на розвиток особистості школярів, але і її нейтралізуючий вплив на дію негативних факторів. Ми бачимо в цьому впливі культуротворчу й естетико-виховну значимість упровадження моделі [1].

Загально визнано, що математичне вираження сформованості вихованості не є науково коректним. Зі статистичного аналізу випадають емоційна насиченість, теплота людських взаємин, прояви живої зацікавленості і розуміння людини людиною, але основні тенденції цих проявів, що дозволяють переконатися в дієвості запропонованої системи можна простежити й у цифровому вираженні. Естетична вихованість, на думку підлітків, повинна бути притаманна вихованій людині (54,6 % позитивних відповідей), хоча для них це не є головним показником вихованості. Сформованість одного з параметрів естетичної вихованості демонструє нам середній рівень, що відповідає даним дослідників вікової психології І. Кона, Г. Абрамової, Г. Крайга. Зниження інтересу до читання, відзначене багатьма попередніми дослідниками, продовжує виявлятися (і бажання прочитати художню літературу, окрім шкільної програми, і реалізація цього бажання досить малі – відповідно 21,7 % і 23,2%). Аналіз розвиненості образного мислення підлітків показує, що респонденти (28,4 %) вибрали відповіді з присутністю естетичного штампу, 32,0 % підлітків обрали утилітарно спрямовані відповіді, а інші – 35,6 % продемонстрували здібності до образного мислення. Дані наших досліджень показали, що сучасна молодь має ті ж тенденції розвитку (зокрема естетичного), що й їх попередники [1].

Рівень емоційно-естетичного сприймання визначали за допомогою встановлення результатів після написання віршів, творів-есе; відчуття кольору, ритму, форми, матеріалу спостерігали в малюнках вихованців; розвиненість

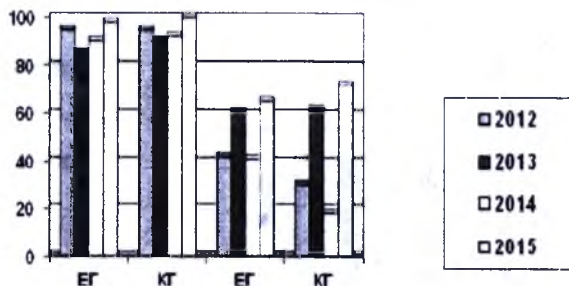

навичок взаємодії, навичок комунікації встановлювали за бесідами, спостереженнями; інтерес, бажання, потребу – за результатами практичної дії.

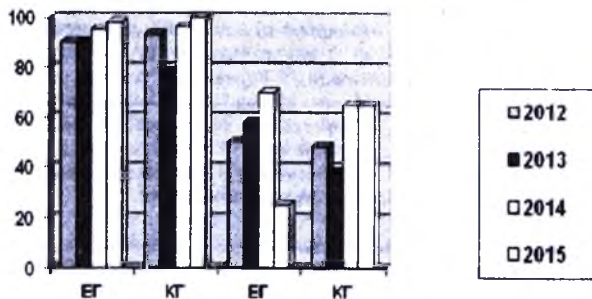
Для більшої ймовірності запропонованих результатів дослідження й доказу математичних підрахунків зведемо показники естетичної вихованості підлітків до п'яти показників із кожного рівня (деякі об'єднаємо, згрупуємо за логічними висновками й узагальненнями).

Перцептивно-емоційно-емпатійний: емоційно-естетичне сприймання; відчуття кольору, ритму, форми, матеріалу, звуку, тембру, висоти тощо; емоційність реагування; здатність співпереживання, до естетичної діяльності; виявлення інтересу до мистецтва; розуміння значення мистецтва в житті людини та суспільства, аналіз творів, усвідомлення естетичного образу; оцінювання, інтерпретація змісту мистецьких творів; вираження власних почуттів, емоцій, думок, ставлення, емпатійність сприймання, переживання стану радості. *На когнітивно-пізнавальному:* наявність інтелектуальних навичок; розуміння ролі культури, мистецтва та засобів масової інформації у житті людини та суспільства; бажання до набуття знань, зацікавленість; знання українських традицій, основних виражальних засобів різних видів мистецтва, основних рис творчості відомих митців минулого і сучасності; розуміння впливу естетичного середовища на людину; естетичні цінності – сформованість цілісної системи відносин до проявів естетичного в природі й мистецтві; наявність естетичного смаку, що дозволяє оцінити досягнення людства з мистецтва та естетичного освоєння світу. *На діяльнісно-творчому:* мотивація до художньо-творчої діяльності, готовність до неї; постійна готовність до планування; естетичні мотиви – духовні, високоморальні спонукання до естетичної діяльності; естетичні потреби; елементарні навички імпровізації у процесі творчого самовираження; упровадження нових способів естетичної діяльності; усвідомлена творча активність, творчі успіхи; розвиненість навичок взаємодії, навичок комунікації; уміння брати участь в колективній роботі; застосування набутих знань, умінь у процесі створення художніх образів; здійснення й аналізу своєї і чужої діяльності в стандартних і нестандартних ситуаціях [2].

При проведенні контрольного експерименту нами були використані методи кваліметрії, які дозволи прослідкувати ступінь розвиненості естетично-творчих основ у пізнавальній діяльності, використання засобів художньо-естетичної творчості для поглиблення емоційного "проживання" учнями знань з будь-яких дисциплін, що позначилося на рівні засвоєння знань, умінь та навичок учнів, активізації творчої діяльності, самостійності виконання учнями завдань, свідомому творчому підході у вирішенні їх та прагнення до творчості та успіху в експериментальних і контрольних групах (діаграми 1; 2; 3) [1].

Рис. 1. Динаміка ефективності навчально-пізнавальної діяльності в EG та КГ (на 1-му етапі використання багатовекторної моделі взаємодії)

Рис. 2. Динаміка ефективності навчально-пізнавальної діяльності в EG та КГ (на 2-му етапі використання багатовекторної моделі взаємодії)

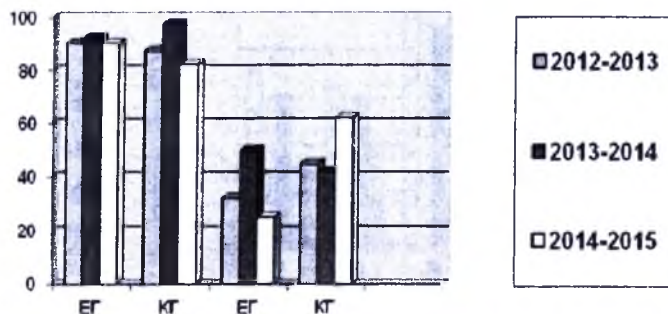

Рис. 3. Динаміка ефективності навчально-пізнавальної діяльності в ЕГ та КГ (на 3-му етапі використання багатовекторної моделі взаємодії)

Висновки. Порівняльний аналіз дозволив зробити такі висновки: підлітки ЕГ мають вищі показники у навчально-пізнавальній діяльності порівняно з підлітками на констатувальному етапі експерименту, оскільки навчально-виховна робота в ЕГ була організована й спрямована на використання форм і методів взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, що залучило більшість підлітків до мистецтва, інтерпретації творів мистецтва, висловлення власної оцінки та ставлення до нього та його творців, через мистецтво – до творчості й акмеуспіху, що уможливило підвищити інтегрований показник естетичної вихованості підлітків.

Література:

1. Серих Л. В. Взаємодія загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків: монографія / Лариса Серих. – Суми: НіКО, 2015. – 374 с.
2. Серих Л. В. Взаимодействие общеобразовательных и внешкольных учебных заведений в эстетическом воспитании подростков / Л.В. Серих // Вести современной науки (November 30, December 7, 2014, Великобритания) / Педагогика: Методические основы воспитательного процесса [Materials of the X International scientific and practical conference "Conduct of modern science", 2014. – Volume 13. Pedagogical sciences. Sheffield. Science and education LTD]. – 88 с. – С. 30-32.